

is tudta, hogy a sötét borulat mögött is ott van az Isten és beléje vetette bizalmát. Ezzel a hittel és meggyőződéssel bátorította 1944-ben papszentelési beszédében papjait; »az igazság védelmében és a szeretet szolgálataiban az üldöztetés és börtön nem szégyen, hanem dicsőség«.

(Váradi Péter–Löwey Lilla: Erdély. Emberkatedrális. Márton Áron és bölcsőhelye. Csíkszentdomokos hitvallója. PéterPál Kiadó, Veszprém, 2020. 112 oldal)

Udvarhelyi Olivér

SZERELEM A HAGYOMÁNYOS PARASZTI VILÁGBAN

A szerelem, a szeretkezés, a nemiség, egészen az erotika különböző formáig, a szexuális örömszerzés és örömatélés csínnya-bínyja, a hagyományos paraszti életben a szigorúbban őrzött titkok közé tartozott. Anya nem beszélt róla a leányával, apa még kevésbé a fiával, de a lakodalmi csujogtatások többé-kevésbé kötött szövegeiben, a munkák idején vagy szüneteiben, „maguk között” folytatott beszélgetések során bizony gyakran szóba került a téma, csak hogy ez ritkán jutott el a néprajzi szakirodalom lapjaira. Még a „szerelem” témájának néprajzi gyűjtését elsőként felvető és szorgalmazó Ortutay Gyula is – pedig egyébként nem volt szégyenlős sem a politika, sem a társadalmi érintkezés területén – *A szerelem Ajakon a házaseletig* című írásában csak kerülgeti a szerelem testi, fizikai vonatkozásait, az egész „alaplumban” egyetlen egyszer kerül szóba az a bizonyos szerv, amiről Ady is megírta, hogy „mindig az a cél, mindig az a szándék...” Akkor is csak olyan formában, hogy „A menyecske anyja még a lagzi után ad az új párnak pinatódót: tehenet, malacot, libát, aprójózságot...”¹

1 Ortutay Gyula: *A szerelem Ajakon a házaseletig*. I–II. Népiünk és Nyelvünk VI. 1934. [159–167, 211–217.] 217.

Amikor az 1980-as években néhány folyóiratban megjelentek Vajda Mária írásai a balmazújvárosi „rideg” parasztnők szerelmi életéről, szexuális szokásairól, emlékszem, néhány néprajzi összefüggésben a tisztességben megőszült tudósok és professzorok milyen izgatottan tépték ki egymás kezéből a kecskeméti *Forrást*, meg a debreceni *Alföldet*, hogy kellőképpen „felháborodhasanak” a szerző „ethnosexológiai” írásain, amikből aztán a *Hol a világ közepe?* című, nagy sikerű könyve megszületett. Ez nagy lépés volt a paraszti élet intim szférájának feltárása felé, mert addig inkább csak a pajzán, erotikus népmesék, trufák, csujogtatók, találós kérdések formájában került nyilvánosságra ennek néhány, nemegyszer csupán hatásvadász, az öncélú obszcénség határán mozgó részlete. Az 1980-as évektől aztán megnövekedett a folkloristák érdeklődése az *erotika*,² az *erosz*,³ vagy egyszerűen és magyarul a *szerelem*⁴ hagyományos életben betöltött szerepe iránt, számos kiadvány foglalkozott a témával, bár – mint Fónagy Zoltán említi egy bejegyzésében – a paraszti társadalomban a szexualitás terén „a hétköznapi gyakorlat soha nem esett egybe tökéletesen az írott és íratlan normákkal”.

Balázs Lajos tehát meglehetősen feltáratlan – hogy stílszerű legyek: szűz – területre lépett *A paraszti világ szerelmi eposza* alcímet viselő könyvével. Persze nem helyből ugrotta át az akadályt, mert a témának már több alkalommal is nekifutott, vagy legalábbis alaposan szemrevételezte a terepet. Első nagyszabású vállalkozásában, amikor összefoglalta az emberélet három nagy fordulójának Csíkszentdomokoson gyűjtött és megfigyelt szokásvilágát, a szerelemmel leginkább átitatott, a párválasztással és a

2 Hoppál Mihály–Szepes Erika: *A szerelem kertjében*. Erotikus jelképek a művészetben. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest, 1987.

3 Hoppál Mihály–Szepes Erika i. m.

4 Nagy Olga: *Népi változatok a szerelemre és házasságra*. Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 1994.

lakodalommal foglalkozó fejezetben még bizonyos – hogy úgy mondjam biztonságos – távolságból szemléli a szexualitással összefüggő kérdéseket, hiszen ilyenkor a valóságban is elsősorban a nemi érdeklődés fokozására, a rájuk váró eseményre való érzelmi felkészítés volt a csujogtatók, ihogtatók szerepe, és ezt a célt elsősorban finomabb, durvább célzások formájában valósítják meg:

„Hosszú utca, keskeny járda,
A menyasszony alig várja!”⁵

Részletesebben foglalkozik a lakodalmi szokásokban megjelenő erotikával a születés szokásvilágát bemutató könyvében.⁶ Szóba kerülnek itt az *erotikus jelképek*, az *erotikus mágiák*, az *erotikus játékok*, az *erotikus ételek*, még az *erotikus költészet* is, de magáról az *erotikáról* itt sem esik szó. A szerző lényegében megmarad a célzásoknál, pontosan úgy, ahogy az egyik tréfás pohárköszöntő mondja:

„Mondanám is nem is, igazán átallom,
De a végin es el nem titkolhatom.
Mert arra is kell menni,
Hogy a menyecskének
Bölcsőt is kell venni.”

De még a következő könyvében is csak néhány arasszal jut közelebb a nemiség témájához, inkább csak a látószögét bővíti, a bemutatott rítusstratégiák számát növeli. Ám csak a következő, legnagyobb terjedelmű könyvében hajol olyan közel az erotika témájához Balázs Lajos, hogy mint a fényképezőgép teleobjektívvel befogja, felnagyítja, minden részletében vizsgálhatóvá, elemezhetővé tegye a paraszti *erotika* világát. Itt már Csíkszentdomokos hagyományos

világában folytatott szexuális élet részleteivel is foglalkozik, mint a gyermekkor, a kamaszkor, az ifjúkor, majd a házasság előtti idők erotikájával egészen a nászéjszakáig; majd a házaselet örömeivel, nehézségeivel, gyakoriságával, kisiklásaival, végül a nemi élet alkonyával.⁷ Kitér a könyv a szüzesség fontosságának változására, a szerelmi élet titkaira, a szexuális deviancia és perverzió formáira, és egy különleges erotikus játék, a *hengergőzés* mitikus tartalmára, a nemiség-ről való beszélgetés sajátosságaira.

Ezt követően pedig különös bűvészműtávkönyvbe fogott Balázs Lajos. A közösség „teljessége”-től nyert tudásanyagot – képletesen, de jól komponált dramaturgiával – egy képzeletbeli „adatközlő”-vel, mindent tudó mesélővel mondatja el. Ennek a varázslatnak a csodás eredménye ez *A parasztvilág szerelmi eposza* című opus, ami a sokat mondó, még többet sejtető *Cérna és tú* címet viseli és egyaránt tekinthető – mint minden eposz – valóságos elemeket is tartalmazó költői szárnyalásnak, valamint szépirodalmi ihletésű tudományos adattárnak. A magam részéről *közösségi elbeszélésnek* mondanám, amelybe egyetlen faluközösség tudását, tapasztalatát, vélekedését, és érzelmeit sikerült a szerzőnek összehalásznia és lepárolnia.

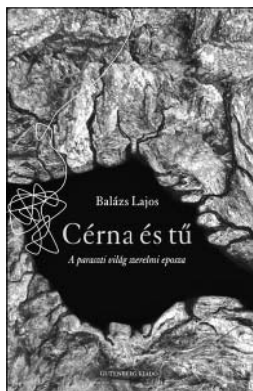
Balázs Lajos könyve, bár elsősorban a nemiség különböző megjelenési, megélési formáiról szól, távolról sem pornográfia, még kevésbé obszcén, bár néhányszor sor kerül a nemi szervek, s a szexuális cselekmény – nem éppen tudományos – néven nevezésére is. De éppen a magyar, s azon belül a székely nyelv csodálatos teremtményét, kifejezőképességét és természetes szemérmességét mutatja, hogy a hajdani jutasi őrmesterek és napjaink néhány extravagáns szépírója trágár stílusához képest a székely

5 Balázs Lajos: *Az én első tisztességes napom*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1994. 345.

6 Balázs Lajos: *Szeretet fogott el a gyermek iránt*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 1999.

7 Balázs Lajos: *Amikor az ember nincs es ezen a világon*. Paraszti nemi kultúra és nemi erkölcs Csíkszentdomokoson. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2009.

falusiak mennyire árnyaltabban, szebben, mondhatom költőibben, s mégis pontosabban tudták kifejezni azt, amit mondani akartak. Ott van például a könyv címét adó, a közösségnek a szerelmesek háta mögött – rosszalló vagy éppen elismerő szándékkal – elstutgott vélekedése: „Ezek es befűzték a cérnát a tű fokába.” Erről az elesett nyelvi leleményről a szerző „megvallja”: „Azzal a szándékkal ötvözte, hogy teljesebbé tegye azt a képet, ami népünk társadalmi, lelki, érzelmi világáról még mindig hiányosan él.”

A könyv szerkezetileg 33 beszélgetésre tagolódik, amelyek tematikailag főként az emberi élet menetét követik. Az első beszélgetés, mintegy a kezdőhang leütéseként a közössel foglalkozik, aminek célja „Az örömszerzés, a gyermeknemzés, de a családi béke megtartásában, helyreállításában is nagy szerepet játszik. [...] A békeség es helyreáll egy józú közössel.”

Azán logikus sorban szó esik a gyermekkori erotikus kísérletezésekről, a gyermekszerelemről, a legények „beiskolázása”-ról, a nemi életbe való beletanulás alkalmairól és helyszíneiről, a szüzességről mint értékről, a szegény leány „vagyonáról”, a csókról és egyéb ingerkedésekről, a „botlott leán” sorsáról, a nászéjszakáról, a házastársak nemi életéről, a nemi élet rendjéről s a rendestől eltérőről, a hűtlenségről, a nemi kilengésekről, aztán ... telik az idő ... a szerelem és a szeretkezés alkonyáról; végül pedig – ha úgy hozza sors – a szerelem gyűlöletté válásáról, az özvegyek szerelmi életéről, a várandós korban folytatott nemi életről, a fogamzásgátlásról és a magzatelhajtásról, az egymás testéről való vélekedésekről és nemiség egyéb titkairól.

Láthatjuk, hogy a „paraszi világ szerelmi eposzának” szinte minden területe és rész-

lete szóba kerül „Róza néni” tudásának és sejtéseinek gazdag – mert a közösség tudásából és érzésvilágából származó – tárházából. Talán csak a mostanában erőszakkal a közbeszédbe rángatott esetekről nem esik szó, mégpedig az azonos neműek vonzalmának dekadens jelenségéről, az egészséges paraszti közösségben ez valószínűleg nem ütötte föl a fejét. És még valami hiányzik ebből a könyvből! Az, ami pedig több hasonló témájú, tehát a szerelemmel, a nemiséggel foglalkozóban megvan, sőt, nemegyszer túlteng: a kaján csámcsogásra való hajlam. Ilyesmit még mutatóban sem találunk Balázs Lajos könyvében. A szexualitás részletei legtöbbször tanulságosak, sohasem öncélúak. Hiszen annyi minden szép, tanulságos, megszívelendő és elgondolkodtató, nemegyszer megható, sőt, fölemelő jelenséggel találkozhatunk, semmit sem kellett hajánál fogva előrángatni.

A *Cérna és tű* beszélgetései elsősorban a tűről szólnak és csak másodsorban, legtöbbször áttételesen a cérnáról. Mert bár a varrás műveletéhez mindkettőre szükség van, de a tapasztalat – mármint a gyűjtő-kutató szerző tapasztalata – szerint a nők nemcsak közlékenyebbek szexuális élményeik tekintetében, de talán mélyebben és – lehet, mert ritkábban van részük benne – teljesebben élik át a szerelmi örömeik teljes körét, amihez bizonyára a rá való emlékezés is hozzátartozik. Ahogyan már az első beszélgetésben elhangzik: „Erősen szeretjük ezt a beszédet: annyit nem imádkozunk, s egyéb dolgainkról sem beszélünk annyit, mint erről.” Vagy talán éppen azért beszéltek róla többet – ha igaz?! –, mert kevesebb effajta örömeük volt az valóságban. A Balázs Lajos teremtette „Róza néni” azt is tudja, hogy miért nem volt örömeük az asszonyoknak. „Az asszony örökké félt valamitől. Félt, hogy meghallják az öregek, amint az ágy, egyik a másikat mozgatta..., félt attól, hogy teherben marad, nem tudott felkelni mosakodni, mert nem volt külön helyiség, főleg télen... Akkor oda tudott-e figyelni az asszony

a közöslésre? Hát hogy tudott vóna...? Nem csodálom, hogy nem volt jó, s hogy kikészültek az asszonyok. Felörlödtünk.

A férfiak – a tük – ritkábban beszélnek, akkor is inkább közvetve: az asszonyok mondanak véleményt róluk. És ez a vélemény bizony nem mindig, sőt, mondhatjuk, elég ritkán kedvező. Az asszonyok kevesebbet dicsérik az emberüket, bár ez a „Rozi néni” ritkán szapulja az ő Árpádját. De a többiek annál inkább a magukét. Mert a könyv anyagát attól a sok-sok szomszédasszonyától gereblyélte össze, pontosabban gereblyéltette össze Balázs Lajos. Itt derül csak ki, hogy mennyi szomszédasszonya is van egy székelő asszonynak, s mindnek van valamilyen esete, mondanivalója, véleménye, tanácsa, tanulsága... És mindegyik más és más, mondhatni személyre szabott, egyénileg megélt, egymástól különböző ember, miként Kosztolányi írta: *„Ilyen az ember. Egyedüli példány.”* Mondják is Balázs Lajos hősei, beszélgetőtársai, „Rozi néni” alteregói, hogy *„ahányan vagytok, annyiféle vélemény... , attól függ, kinek hogy”*; meg *„asszonya válogatja”*...! S ezeket a vélekedéseket olvasva felmerül a kérdés, miről is szól ez a könyv? Egyéni esetekről – *„mindenki más-ként csinálja”* –, vagy a közösségre jellemző jelenségekről? Hol a határ a társadalomtudomány szempontjából az élet e kétféle megnyilatkozása között? Úgy érzem, hogy a határ – ami nyilván nem vonal, hanem inkább sáv vagy övezet – valahol ott van, ahol Balázs Lajos és „Róza néni” mozognak Csíkszentdomokos hagyományos világában, amiről beszélgetnek a közösség velük élő, általuk százával megszólított, ésszel és ösztönökkel emlékezve pedig talán sok-sok ezer tagjától tájékozódnak. Mert ez a közösségi tudás nem hasonlítható a szántóföldek, a rétek műveléséhez, az állatok tartásához, a házak építéséhez, az ünnepek megüléséhez, de még a falvak hagyományos rendtartásához szükséges tudáshoz sem, mert itt – úgy érzem – az időben felhalmozódott tudásnak másodlagos szerepe van a megélés-

sel, az átérzéssel szemben, vagy legalábbis mellett. De hát a szerelmet, s annak testi és lelki összetevőit, egyéni érzelmek mentén kibontakozó és megnyilvánuló árnyalatait az emberiség több tízezer éves történelme során már nem egy tudósnak, művésznek, jobban és kevésbé szerelembe esett filozófusnak sikerült anélkül körüljárnia, hogy a jelenség lényegének minden összetevőjét megismerték és megfajították volna.

Hogy milyen fontos volt minden időben a *tübefűzés* témája, azt mutatja a könyv végén található ötoldali *Tájszójegyzék*, ami nem is annyira szavak, inkább találó és a dolgok lényegét rendszerint nagy nyelvi leleménnyel megfogalmazó kifejezések tára. Csak ízelítőnek: *„Járt-e a macska a kamarába?”* – kérdezik egymástól a szexuális esemény bekövetkezésére kíváncsi asszonyok. *„Leverték már róla a harmatot”* – mondják a lányról, aki elvesztette szüzességét. Az idősödő férfiről úgy beszélnek, hogy biza *„Lejárt a betyársága”*, a mindenki által megkapható nőről pedig, hogy *„csak az nem ment hezsa, aki sietett a vonatra”*. Pedig nem is minden arra érdemes szófordulat került be a *Tájszójegyzék*be. Találtam még olyan kitűnő és találó kifejezéseket, mint a lányát a fogamzás elkerülésére oktató anyja – *„Juliska, mikor Jánosnak kezd a szeme vibrálni, szökjél ki alóla.”* – azt a választ kapja, hogy *„Jaj, édesanyám, mikor János szeme kezd vibrálni, akkor én már nem látok.”* Vagy az özvegyasszony, aki a kérőjét azzal utasítja el: *„Jóember, én a pinámnak dolgot, s az agyamnak gondot többet nem szerzek.”*

Elmondhatjuk tehát, hogy tartalmas, tanulságos könyvet kaptunk Balázs Lajos kezéből, ahogy a *Bevezetőben* ígérte, *a születéstől a halálig mindent behálózó, mindenhol jelen lévő szerelem és nemiség szóbeli történetéről*. Persze a 33 beszélgetésre osztott szöveg számottevő része szóbeszédből, hallomásból ered s nem a tapasztalat szól belőlük, de a hagyományos értékrendek szűrőjén át érkeznek, amin fennakad-

tak a képtelenségek, az illetlenségek, a megbotránkoztató haszontalanságok. Többek között ez adja a könyv hitelességét, a szerelem és a nemiség mértéktartó összetartozását, amit a romantika, a mesterkélt irodalom hajlamos szétválasztani, de a paraszti rendtartás világában szorosan összetartozott.

Balázs Lajos „*Róza néni*” és a számtalan „*Rózák*” segítségével olyan *közösségi elbeszélést* alkotott, amiben a paraszti világ számára természetes, de a közösségen kívüli – esetünkben az olvasó – számára sok rejtett, olykor sejtelmes dolgot, jelenséget, érzésvilágot látott meg, amit – jobb szó híján – *szerelemnek* nevezünk, bár nem föltétlenül az, vagy *szeretetnek*, pedig annál gyakran több, *vonzódásnak*, az meg kevesebb..., szóval olyan testi és lelki kapcsolat, ami mindkét fél számára kívánatos állapot. Amint az a csíkszentdomokosi asszony, aki a szerelmi mámor csúcán, amikor *mind a kettőnek egyszerre jó*, úgy érzi, hogy „*Az a legnagyobb boldogság a világon, s akkor nem törődik semmivel. Ezekért a pillanatokért érdemes élni. Ezekért a kicsi rövid pillanatokért érdemes végigkínlódni 80–90 évet. Habár öregkorunkban má nem kell, de azért a fiatalkori kicsi boldogságért vállaljuk az egész élet nyomorúságát.*”

Balázs Lajos munkája legnagyobb értékének azt tartom, hogy a szerelem és az erotika világát a paraszti élet beszédtemájából *áttemelte* ebbe a néprajzi szakirodalom és a népi ihletésű szépirodalom határára járó könyvbe. Ehhez pedig szorosan hozzátartozik annak a teljesítménynek elismerése, amivel a sokszor hét lakattal őrzött titkok rejtekéből, mint Judit a Kékszakállú várának kamaráiból, vagyis a lelkek mélységiből, a legteljesebb bizalom megteremtésével elő tudta csalogatni ezt az ismeretanyagot.

(Balázs Lajos: *Cérna és tű*. A paraszti világ szerelmi eposza. Gutenberg Kiadó, Csíkszereda, 2020. 334 oldal)

Halász Péter

Budapest XVI. kerülete a lokálpatrióták háza. Itt jelent meg a *Helytörténeti Füzetek* 52. kötete, amely a mai Árpádföld területén lezajlott közigazgatási és társadalmi változásokat követve számol be arról a folyamatról, amelynek végén a mai, talán véglegesnek tekinthető helyzet kialakult. Ennek a folyamatnak a rengeteg kutatómunkával járó szakszerű és hiteles feldolgozására Dorogi Ferenc Miklós, Árpádföld egyik elkötelezett lokálpatriótája vállalkozott.

A könyvbemutatót a Tóth Ilonka Emlékház kertjében tartották. Antalóczy Csaba, a körzet önkormányzati képviselője köszöntötte a megjelenteket, és alkalmi riporterként ő kérdezte a szerzőt a könyv megszületésének a körülményeiről.

Dorogi Ferenc Miklós elmondta, hogy amikor Nagy Zoltán atya gondjaira bízta az árpádföldi katolikus gyülekezetet is, Zoltán atya megpróbálta megismerni a terület történetét, de bizony arról nem talált összefoglaló kiadványt. Ez volt az első indíttatás arra, hogy ez a könyv megszülessen. Ezenkívül pedig Széman Richárd, a Helytörténeti Gyűjtemény vezetője is arra biztatta a szerzőt, hogy álljon neki ennek a nem könnyű, de helytörténeti szempontból nagyon fontos, hiánypótló munkának, hiszen Árpádföldről a *Helytörténeti Füzetek* sorozatban még nem jelent meg önálló kiadvány. Így aztán elkezdődött a kutatómunka, és most kézbe vehettük az *Árpádföld területének története* című, 294 oldalas kötetet.

Sokan kérdezték, miért ez a furcsa cím, miért nem *Árpádföld története*? Erre az a szerző válasza, hogy azért, mert amit ma Árpádföldnek nevezünk, csak a történet „*utolsó pillanatában*” lett az, amit ma értünk alatta. Területén több elődtelepülésen éltek az itt lakók, hol Csömörhöz, hol Cinkotához, hol Rákosszentmihályhoz tartoztak. Az olyan kisebb lakóközösségek, mint például a Vida-, az Eröss-, a György-